אהרן צייטלין

דער קוואַל פֿון געבענטש און די קונסט ווי זי דאַרף זײַן, פֿאַרגעסענע שריפֿטן 1926/27

וואָס איז קונסט?

אזוי פרעגט אָפט דער ליטעראַטור-מעקלער, וואָס שפּילט זיך אין קונסט-אַקציעס און גאַטירט אויף זיין שוואַרץ-געהרגעטער בערזע פּאַפּי-רענע ליטעראַטור-קולטור-מאַקולאַטור-ווערטן. קומט אַ ניי מעקלערל אויפן בעדיכט-באַזעצטן ליטעראַטור-מאַרק, גייט ער צו צום ריזיקן זואָגן היי, צופּט ער אַרויס אַ הייעלע, דערלאַנגט דערמיט אַ דרייעלע, זאָגט אַ דעה'לע און טוט אַ פרעג צום מיליאָן-מיליאָנטן מאָל:

— אַכ'מע... וואָס איז קונסט?

און ער פּסקנט: קונסט איז — און אזוי ווייטער. מאַלע, וואָס קונסט איז נישט אַלץ!

אים אָבער, דעם קינסטלער גופא, דאַרף לחלוטין נישט אָנגיין, וואָס קונסט איז. אים זאָל ארן, וואָס קונסט דאַרף זיין, וואָס קונסט מוז זיין, וואָס קונסט וועט זיין.

דעם מבינות-קרייער און שטעמפּל-לייגער זאָל ער זאָגן אַזוי:

— וואויל. איך בין גרייט אָנצונעמען אַז דו, קונסט-באַאַמטער, ביזט גערעכט, און דיין משפט איז גערעכט, און דיין קונסט איז גערעכט, און דאָס וואָס דו האָסט אין דיין גרויס קורצזיכטיקייט געפּסקנט, אַז דאָס איז קונסט — איז טאַקע די אמת'ע, אמתע קונסט אַליין, ווי זי גייט און שטייט און קונסטעוועט זיך. נאָר אויב אַזוי — פאַרוואָסזשע זאָל קונסט, אַ שטייגער, נישט ברעכן האַלדז און נאַקן? וועֶר דאַרף דאָס אַזאַ מין פּורענויות?! אויב דאָס איז קונסט — צי דאַרף מען נישט אין לעבן אַריין שאַפן אַ קונסט אַן אַנדערע, אַ קונסט מיט אַן אַנדער פּנים, אַנדערע אויגן, אַנדערע רייד, קונסט פון מאָרגן, פון איבערמאָרגן, פון איבער איבערמאָרגן? אַבי נישט אַזאַ קונסט, אַבי נישט אַזאַ!

II

ברחל בתך הגאַקעטע: אָדער קונסט חיל, וועט און קען פאַר-נעמען דאָס אָרט פון דאָגמאַטישן רעליגיאָניזם, שאַפנדיק

קאָסטישע רעליגיע פאַר אַלע, אָדער קונסט איז — דאָס וואָס איר טייטש: שפּיגלעניש פון גאָרנישט אין דעם אייגענעם גאָרנישט.

ברוטאַלער: אַ פלוי, וואָס בייסט זיך אַליין.

אַן עטער און ווידער: aut—aut.

קיין מיטל-וועגן — נישטאָ!

אַלע עטעטעטיזמען אייערע — פאַר די הינט!

אָדער קונסט איז אויסדרוק, סיני, מאַניפעסטירונג, אָדער קונסט איז אָנגעריזם.

III

פּאַרשפּעקטיקטע מעקריעלעך, אַגועציון אין נייע תכריכימלעך, קומען רעהאַבילטירן דאָס גאָרנישט חילנדיקע, פּרוכסלאָז אַגאָניזירנדיקע, און הינדל מאָל מען זאָל דעם קריטיקאַנישן פעבל נישט האַמערן אין קאָפּ אריין: „קונסט קען נישט עקזיסטירן לשם זיך אַליין, מחמת קיין שום לעבעדיקס לעבט נישט לשם זיך אַליין און ווייל העכסטע פריידן שאַפן איז — בריק צו זייך"; היפּיל מען זאָל דעם ביכער-לע-זנדיקן, מאמרים-שרייבנדיקן פלעבס נישט אָנווייזן אויף דעם אייזלשן קבר הינטערן פאַרקאַן, וואו ס'ליגט די לעולם-ועד געפּגרטע „קונסט לשם קונסט" —

מיט כלערליי אויסריידעניש און באַהאָרעניש פּרוואווט די אום-שטערבלעכע באַנאַליטעט אויסצוקעמען איר רעכט אויף טפּשות אין מעלה גרה'עכץ.

פון איר אייזלשער קבורה הינטערן פאַרקאַן שיקט קונסט לשם קונסט אירע איבערגעטונענע שטאָפענן איבער דער וועלט צו פאַר-שפּרייטן דעם מתים-קולט פון מעלה-גרה'ניש, פון אָפּשפּיגלען בלאָטע אין שפּיגל פון בלאָטע.

און דאַרף מען — רופט מען צו-הילף אַזאַ בכבודיקן אידיאָט, ווי — שכל-הישר, פּכלט מען אין נאָכען פון אַזאַ בעצם אום-קלאָרער, אַזאַ רעלאַטיוו-שברעלאַטיווער זאַך, ווי „קלאָרקייט" — דאָס וואָרט!

ווייל מען וויל נישט דאָס וואָרט, נאָר מען וויל די ווער-
טער.

IV

פון טאָגבוך:

„פון אַלע שרייבער, וואָס איך האָב וועו עס איז געלייענט, קען איך נאָר איינעם אַ קלוגן — שעסטאָוו. אָט דער איינציק-קלוגער איז אָבער גראָד דער טיפסטער שונא פונם שכל.

„ווען אַזאַ איינער איז נישט פילאָזאָף, נאָר קינסטלער — וואָס פאַר אַ וואונדערלעכע זאַכן וואָלט דער מענטש געשאַפן!

„אָרעמע מאַמינים אין קלאָרקייט, בלינדע פליגן אַרום דער לאָמפּ פון געהיימניש, — ווי קענען אַזוינע שאַפן קונסט? דאַרפן אַזוינע שאַפן קונסט?

וואָס מער איך לעב — מער זע איך, ווי פיקטיוו דאָס איז, אָט דאָס, וואָס מענטשן האָבן אַ נאָמען געגעבן שכל, און ווי אומ-קלאָר עס איז די קלאָרקייט, און ווי נישט-פשוט עס איז די פשוט-קייט פון דער וועלט. אין מיין לעבן — און איך גלויב: אויך אין לעבן פון אַנדערע — איז קיינמאָל נישט געשען אַ זאַך, וואָס זאָל נישט אָנקלאַפּן מיטן קאָפּ אין די טירן פון אומבאַקאַנטן און וואָס איר לעצטע ליניע זאָל זיך נישט געפינען אויף דעם שטח פון אַנדערע אומלאָגישע גרעניצן. וואָס צייטיקער עס ווערט אַ מענטש — מער דער-קענט ער דאָס. זיין שכל ווערט אים נאָר אַ געצייג, צו דערקענען דורך אים, אַז שכל איז נישטיק, און זיין נייע, העכערע קלאָרקייט דינט אים נאָר אויף צו דערקענען, דאָס איטלעכע קלאָרקייט איז אַ מאַסקע אויף אַן אומבאַקאַנט געזיכט: ביי אַזאַ מין שכל און ביי אַזאַ מין קלאָרקייט, איז אָדער דער מענטש בלייבט שטיין דערשראָקן, אָדער ער לאָזט זיך גיין ווייטער און הויבט אַ פאַרהאַנג. קונסט — אויף וויפל קונסט האָט אַ ווערט — זאָל שאַפן נאָר דער צייטיקער. קונסט דאַרף דעריבער און קען דעריבער זיין: 1) דאָס דערשראָ-קענע שטיין בלייבן פאַרן טויער (קונסט פון דער אַנונג), אָדער: 2) דאָס אויסזאָגן געזעענס (קונסט פון דער זעאונג). אַלדאָס אי-

בטריקע אַז — ליטעראַטור פון ליטעראַטן פאַר ליטעראַטן, קונסט-שטונ:ס-מאַך פיר אַ לעניק.

V

מיצקעוויטשעס צוויי שורות:

Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga!
Łam, czego rozum nie złamie!

אויף יידיש:

גרייך אַהין, וואוהין ס'רייכן נישט בליקן!
ברעך, וואָס פאַרשטאַנד קען נישט ברעכן!

גאָטלדיקע שורות: לוחות:
קעניגלעכער דעקרעט צום מענטש — קעניגלעכער דעקרעט צום קינסטלער!

VI

מיר, יהודים, זענען אַ טויט פאָלק, און אַ פאַרגעסלעך פאָלק און סתם קיין פאָלק נישט. האָבן מיר ערגעץ געבוירן אַ זוהר — פאַלגערט ער זיך אויף אונזער דורות-בוידעם צווישן טויזנטער נישט-אויסגעפאַקטע ירושה-קאַסטנס און צידונג איבער צירונגען גלאַנצט פאַר מיר און רייכנטע איבער רייכע זאַכן די קרעצבאַשלאָגנסטע צווישן בעטלער, לעבנס-פאַריער אין כבילא קונסט-פאַריער.

מיר האָבן אייגענע יידישע פלאַסטיק. נישט פון נעכטן, נישט פון אַנטיקוואַרישקייט ווילנער יחוס, נישט פון ליליענס טאַלענטלאָזער גנאָד און נישט אפילו פון שאַגאַלס פאַרדינטן רום — יידישע קונסט איז פאַרפאַקט אין ירושה-קאַסטן דעם פאַרחתמעטן פון דער קבלה.

קבלה-בילד: קבלה-פלאַסטיק! יידישסטע, צוגלייך קאָסמישסטע קונסט!

האָט ווער געקלערט וועגן דעם? אַ שטאָם פון קליינע קונסט-גנבים

זענען מיר, וואָס גנבענען פּלאַסטיק פֿון פֿרעמדע קעשענעס אַרויס. מיר שטיקן זיך אין דער ערגסטער פֿאָרם-קבצנות. מיר, וואָס אונזער פֿאָרם איז דאָס אַבסטראַקטע, אונזער פּלאַסטיק — די זעאונג.

אַ לאַנד מוז אָבער האָבן אויסגאַנג צום ים!

אַ ליטעראַטור מוז האָבן דאָס אייגענע — אַן אויסגאַנג צו וועלט, צו וועלט-רעזאָנאַנס. סתם קונסט אויף יידיש דאַרף נישט די וועלט.

צו וואָס איבערזעצן אַ קונסט, וואָס איז לכתחילה איבער-זעצונג? יידישע קונסט גיט איר, דער מאַמע וועלט, אייערס גיט איר!

און ווידעראַמאָל: נישט דאָס, וואָס קונסט איז ביי אונדז, נאָר דאָס, וואָס קונסט דאַרף זיין ביי אונדז.

מען האָט איצט אָנגעהויבן צו פֿאַרפֿירן ביי אונדז לאַנגע שמו-עסן מכח „ווירקלעכקייט" (וואָס איז דער טייטש: „ווירקלעכקייט"? וואו הויבט זיך עס אָן? וואו ענדיקט זיך עס?), מען באַלעקט זיך אַזש פֿון „אמת'ער", קנאַפּ-ווערטערדיקער, „שטרענגער" שילדערונג להיפּוך פֿון דער „אומקלאָרער" דיכטונג, מען פּרעדיקט „רעאַלקייט" און קיינעם פֿאַלט נישט איין צו פֿרעגן: גוט! אָבער צו וואס דאַרף מען עס?

דאָרט, ביי זיי, האָט מען געשטעלט די פֿראַגע נישט איין-מאָל. געפֿרעגט האָט מיט לייבן-ברייל טאָלסטאָי. געפֿרעגט האָבן אַנ-דערע און מען פֿרעגט ביז איצט.

ביי אונדז פֿרעגט מען נישט. חייל מיר זענען געוואָרן אומשע-פּעריש. חייל השכלה'וואַטע, טרוקן-בייניקע רעזאָנערייי קריכט ווי אַ שפּין איבער דעם ענין קונסט ביי אונדז

מיר, דאָס פֿאָלק פֿון שיר-השירים-פּאָעמעס און זוהר-פּלאַסטישע וועלט-זעאונגען, זענען איצט די אומקינסטלערישסטע, ווייל מיר שטעקן אין קונסט-רעפֿלעקס און האָבן פֿאַרלוירן דעם איראַציאָנעלן בטבע און איררעאַלן בטבע קונסט-אינסטינקט.

אָט מיט וואָס איך דערקלער אַזאַ אַנאַכראָניזם ביי אונדז, ווי דאָס פּאַרשפּעקטיקטע זשאָנגלירן מיט באַגריפֿן אַלאַ „ווירקלעכקייט", „אמת פֿון לעבן", „רעאַלקייט" א. ד. גל.

VII

די, וואָס זיי זיי ביזסו פֿון ענין. די פֿוויגעררופֿענער „אמת פֿון לעבן", די, וואָס גלייבן נאָך אין דיינע פֿקויססנגן, אַ „רעאַלקייט", די, וואָס דערהאַלטן זיך נאָך פֿעסט פֿון דיינע פֿאַלנס. „ווירקלעכקייט"— צי האָבן זיי-בעקלערט אַמאָל וועגן דעם, אַז דער פֿאָרגעשטעלטן גע-שילדערטער העכן-לייכטער איז נישט מער ווי אַ פֿאַרשטעלונג און נישט מער ווי אַ פֿאַרשטעלונג!..

VIII

קונסט, וואָס טיפּירט — דאָס איז די קונסט די וועריסטישע נאַטוראַליסטישע, רעאַליסטישע אָדער ווי נאָך זי הייסט דאָרט על-פּי-רוב אין זי ביאָ-פֿיזיאָ-סאָציאָלאָגיש.

איך זאָג נישט: דאָס איז קיין קונסט נישט. איך זאָג נאָר: אַזאַ קונסט זאָל נישט זיין!

קונסט דאַרף שטרעבן צו סינטעז. סינטעז פֿאַסטולירט פֿאַראַל-געמיינערונג. העכסטע פֿאַראַלגעמיינערונג איז — דאָס אַבסטראַק-טע בילד.

דאָס אַבסטראַקטע בילד איז אָבער גלייכצייטיק — אויך דאָס בילדלעכסטע בילד.

שלא כסדר יענעם

נישט ווי דער ליטעראַטער פֿלעגט האָט זיך איינגעשמועסט, אַז אַבסטראַקציע איז בעצם — אומבילדלעכקייט, נאָר גראָד פֿאַר-קערט.

נישטאָ נאָך אַזאַ בילד, ווי אַן אַבסטראַקט בילד. דאָס איז פּלאַסטיק אין העכסטער קאָנדענסירונג.

טיפּיזירטע פּלאַסטיק איז גראָד אַ מדרגה אַ נידעריקערע, אַ מדרגה, איבער וועלכער מען דאַרף זיך דערהויבן.

IX

ש. ניגער — דער איינציקער שעפערישער אַרויספּילער פון קונסט אויף דעם גאַנצן וויסטן שטח פון יידישער קריטיק — וויפל האָט ער מי און שעפערישקייט אַריינגעלייגט אין זיין אַרבעט, למשל, איבער ווייסנבערגן, איבער דאָס פּלאַסטישע ביי ווייסנבערגן.

און דאָך איז ווייסנבערגישע פּלאַסטיק — אַ זאַך, וואָס מוז איבערגעוואונדן ווערן. און לחלוטין טאַקע.

געפערלעך איז איר באַנייאונג.

ווייל קונסט זאָל אַנדערש זיין.

דערהויבן זאָל אונדז קונסט — און כדי צו דערהויבן זאָל זי פריער דערהויבן ווערן אַליין.

פאַלש רעדט מען וועגן דעם, אַז קונסט, וואָס קולטיווירט בלאָטע, דערהויבט און לייטערט.

נישטאָ קיין טהרה, נישטאָ קיין „קאַטאַרזיס״ דאָרט, וואו אובזין לאָזט זיך אָפּשפּיגלען אין טויזנטער שפּיגלען פון אומזין.

טויזנט מאָל זעראָ — בלייבט זעראָ פאָרט, בלייבט זעראָ שטענדיק.

און זאָגט איר: קונסט איז אונטערהאַלטונג (אַך, דאָס דאָזיקע אייביקע: „קונסט א י ז״) — ענטפער איך:

אפשר יאָ.

אָבער זי זאָל עס נישט זיין, די קונסט.

נישט דאָס, וואָס איז, אינטערעסירט.

קונסט זאָל נישט ז י י ן, נאָר ו ו ע ר ן!

X

יידישע קונסט! געקאָנט וואָלט זי ווערן דער משיח פון קונסט.

אָבער ק ו נ ס ט א ו י ף י י ד י ש טרייבט י י ד י ש ע ק ו נ ס ט פון וועלט אַריין.

— דו, חלום־יונג, וואָס איז דאָס אַזוינס און וואָס מיינט דאָס אַזעלכעס יידישע קונסט, וואָס דו רעדסט וועגן דעם?

— יידישע קונסט, וואָס איך רייד וועגן דעם, יידישע קונסט, וואָס איך חלום פון דעם, איז די קונסט, וואָס גאַלוואַניזירט זשאַבעס. די קונסט, וואָס פאַרייניקט — ווי יעקבס לייטער — ערדישע שטיינער מיט אייבערשטע שיזלן. די קונסט, וואָס פאַראַלגעמיינערט ביז צום שורש־השרשים. די קונסט, וואָס שפּינאָזעיעס־אָס פענסטער וויין מיט הענט אַזוינע הויכע און אַזוינע לייכטע ווי וואָלקנס.

ס׳איז די קונסט, וואָס דאַרף קומען אין אויסברעכן ווי אַ וועלט־מלחמה, ווי אַ נייע וועלט־מלחמה, ווי אַ וועלט־מלחמה אין גייסט!

דאָס איז קונסט, וואָס איז נישט אונטערהאַלטונג, נישט שכלי־שפּיל, נישט אָבסערוואַציע־גימנאַסטיק — נישט שילדערעכץ־בילדערעכץ, נישט קאָנטורן־באַשרייבעכץ, נישט געטוס־פאַרשאַפעכץ פאַר גענוס־געברויכער.

איך וואַרט אויף אַ קונסט, וואָס זאָל נישט זיין בלויזע מאַניפעסטירונג פון טאַלאַנט, כּח־הדם און קאָנקורענץ־לוסט.

איך וואַרט אויף אַ קונסט, וואָס זאָל מאַניפעסטירונג זיין פון מ ע נ ט ש, פון יענעם מענטש, וואָס זיין פּנים איז געקריצט אין וועלטן אַלע, איז געקריצט איבערן כּסא־כּבוד!

איך וואַרט אויף אַ קונסט, וואָס זאָל איינגעמען יריחו, וואָס זאָל צינדן דעם קנויט פון לעצטן נר־תמיד און זאָל פירן אַלע הינקענדיקע שאָף פון די תאוות צום אייביקן ברונעם פון דערפילונג.